

**El setmanari *L'Estiuada*
(Sant Hilari Sacalm, 1908-1914).
Una primera fase de buidatge bibliogràfic
(1908-1911)**

EMMA COLL I GONZÁLEZ
Graduada en Humanitats (UAB)

Quaderns de la Selva, 32 (2020)
189-202

En el marc del projecte d'investigació *Estiuieg, salut i turisme a la Selva i comarques adjacents (1850-1972). Història, memòria i patrimoni* (2017-2019), promogut pel Centre d'Estudis Selvatans, i com a treball de les meves pràctiques universitàries, vaig dur a terme la primera fase d'un buidatge bibliogràfic del setmanari *L'Estiuada*, de Sant Hilari Sacalm, amb la intenció de col·laborar en l'esmentat projecte i facilitar tasques investigadores posteriors. *L'Estiuada* és una revista publicada a l'inici del segle xx (de 1908 a 1914) durant els mesos d'estiu, des de la fi de juny fins al principi de setembre. Al llarg dels seus set anys de vida se'n publicaren 82 números, que a hores d'ara es troben digitalitzats a ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques) i també es poden trobar en format físic a l'Arxiu Comarcal de la Selva.¹

L'evolució i l'impacte del moviment d'estiuieg al territori de les Guilleries i, més concretament, a la població de Sant Hilari Sacalm es pot reconstruir a través de l'anàlisi de les pàgines de *L'Estiuada*, on es publiquen articles polifacètics que fan referència als esdeveniments polítics, socials i culturals del període, ja siguin d'àmbit general com local. La feina de buidatge, introduïda en una base de dades que és consultable a l'Arxiu Comarcal de la Selva, permet als investigadors cercar els articles per tipologia i temàtica, per dates, per paraules clau i per autors i/o pseudònims; també s'ofereix una breu descripció de cada article. Per tant, el buidatge representa un pas previ a la classificació tant cronològica com temàtica de cada un dels articles de la revista de manera que, una vegada classificats, aquest es converteixi en una eina per a les futures investigacions i per a la difusió de la revista.

El resultat de la tasca de classificació i anàlisi dels articles de *L'Estiuada* des d'una perspectiva general ha permès extreure unes conclusions útils per la investigació històrica dels orígens del turisme a la comarca selvatana. Les observacions extretes de la revista es basen de moment en la meitat dels números publicats (és a dir, des del 26 de juny de 1908 fins al 28 de juliol de 1911) i s'exposaran a partir de dos eixos. En primer lloc, s'analitzarà l'existència de les premisses necessàries per a la consolidació d'una colònia d'estiuieg a la vila de Sant Hilari Sacalm a través dels principals esdeveniments i temàtiques que apareixen tractats al setmanari. D'altra banda, també s'exposarà l'impacte socioeconòmic i cultural-ideològic del model de colònia d'estiuieg a la població hilarienca, a través d'un balanç sobre els elements presents a les *Noves* i als articles i anuncis publicitaris de la revista.

1. La creació d'un model de colònia d'estiuieg

La pràctica social de l'estiuieg a Catalunya en el pas del segle XIX al XX representa un precedent històric del turisme de masses. En aquella època (i a diferència

1 Veg. www.arca.bcn.cat (Biblioteca de Catalunya), on hi ha una fitxa relativa a la publicació i la reproducció digital del números. A l'Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE) vaig dur a terme la meua feina amb l'assessorament del professor de la UOC Narcís Figueras Capdevila (en nom del Centre d'Estudis Selvatans) i el suport dels arxiviers Joaquim Puigdemont i Joaquim Carreras. La base de dades generada és consultable a la seu de l'ACSE. Per a l'elaboració dels camps de la base de dades es va prendre com a referència, adaptant-lo al nostre cas, el treball de Carola Duran i Tort. *Índex de "La Renaixensa". Barcelona, 1871-1880*. Barcelona: Ed. Barcino / Fundació Jaume I, 1998.

d'ara), l'estiueig era bàsicament el d'anar a prendre les aigües, practicat per les classes benestants com un fenomen de distinció social abans de la progressiva generalització i democratització de les vacances pagades, fruit de les polítiques de l'Estat del Benestar.² Aquesta pràctica sedentària temporal és fruit d'un procés de gestació que establirà les premisses necessàries –la pràctica del termalisme i de la presa de les aigües, la idealització del territori rural a través dels relats literaris i la creació d'infraestructures hoteleres i de mobilitat perquè la burgesia industrial catalana, provinent bàsicament de les grans ciutats, incentivi el desenvolupament de la urbanització planificada, de la diversificació econòmica i de les pràctiques culturals als territoris rurals de muntanya.³

La pràctica del termalisme i de la presa de les aigües

Sant Hilari Sacalm és una vila destacada tant per les seves aigües minerals com pel seu clima fresc i humit, que permet fer més passable la xafogor de l'estiu. Els anys 1779-1780 el doctor Josep Gravalosa va donar a conèixer les propietats minero-medicinals de la Font Picant, que va fer analitzar i va receptar als seus pacients.⁴ Un segle més tard del seu descobriment tres brolladors van ser declarats d'utilitat pública. Gràcies al descobriment de les propietats de les aigües i de la permissió del seu usdefruit, Sant Hilari es va convertir en una localitat idònia per desenvolupar una activitat estiuenca relacionada amb el termalisme, la sanitat i la higiene.

La percepció del Dr. Gravalosa com a element primordial per al desenvolupament d'una colònia d'estiuejants a la vila hilarienca es pot veure a les pàgines de *L'Estiuada*. Al número 3 es publica l'article *Deute a satisfer*,⁵ on s'exposen els motius pels quals s'hauria de dedicar un carrer de Sant Hilari Sacalm al metge. Aquesta proposta s'acabarà realitzant un any més tard, l'agost de 1909, tal com s'anuncia a la sèrie d'articles titulats *En honor d'en Gravalosa*⁶ presents als números 20, 21 i 22 de la revista. La importància de les aigües minerals també es pot percebre a la secció *Aigua Picant* (present des del núm. 13),⁷ l'autor de la qual s'amaga sota el pseudònim de *Josepet*. Aquesta secció, en un principi té la intenció de ser una consulta gratuïta sobre temes de salut, medicina i terapèutica però a mesura que transcorren els números de la revista la proposta inicial va variant fins a convertir-se en una secció polifacètica sobre temes d'actualitat. Finalment, la valorització

2 Veg. Joaquim M. Puigvert, "El agua y el ocio como terapia de salud. Las colonias de veraneo de montaña en Cataluña, 1860-1936". En: J. M. PUIGVERT; N. FIGUERAS (coord.), *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*. Madrid: Marcial Pons, 2018, p. 121-198 (sp. p. 121-123).

3 Puigvert, "El agua...", p. 137-138 (*Sociología del veraneo*).

4 Ajuntament de Sant Hilari Sacalm. *Història i Personatges*. Extret de: <https://www.santhilari.cat/> (última data de consulta: 19/11/2019).

5 Redacció, "Deute a satisfer", *L'Estiuada*, any I, núm. 3 (10 de juliol de 1908), p. 2.

6 Redacció, "En honor d'en Gravalosa", *L'Estiuada*, any I, núm. 20 (20 d'agost de 1909), p. 3; núm. 21 (27 d'agost de 1909), p. 4; núm. 22 (4 de setembre de 1909), p. 1.

7 *Josepet* (pseudònim), "Aigua Picant. Petita presentació", *L'Estiuada*, any II, núm. 13 (24 de juny de 1909), p. 3.

de les aigües comporta també la valorització dels banys termals per a la higiene ja que aquesta “allarga la vida, conserva la salut i embelleix les facultats morals i intel·lectuals dels homes”.⁸ Ramon Bosch, l'autor d'aquesta afirmació, fou un veterinari hilarienc que col·labora freqüentment al setmanari local tractant-hi temes de salut i d'higiene pública (com per exemple els articles dels núm. 8, 16, 20 i 27). Aquests banys, a part de ser un element fonamental per a la higiene, també eren ideals per a fer-hi reunions comercials ja que eren especialment concorreguts per gent amb influències.

Els relats de l'excursionisme, la geografia i la història local, la poesia

La pràctica de l'estiueig es veu estimulada també per determinats textos tant de creació literària com textos d'excursionisme, guies i relats viatges, o bé textos poètics sobre el territori, així com notes històriques locals. Aquestes narracions posen de relleu el vincle entre el fenomen de l'estiueig i la premsa i la literatura a partir de la segona meitat del segle XIX, ja que els autors de textos per a la premsa eren en molts casos escriptors reputats i moltes vegades aquests relats es publicaven als diaris ja pensats per ser reunits en llibre.⁹ D'aquesta manera s'afirma el vincle entre els escriptors i els promotors del termalisme de muntanya: l'auge del fenomen de l'estiueig a les zones rurals i muntanyoses (com és la de Sant Hilari Sacalm) es va beneficiar de tota una idealització que converteix allò rural en un espai mitificat on els urbanites i els catalanistes ho veien tot més autèntic.¹⁰

A causa d'aquesta presència d'excursionistes i d'estiuejants a les zones de muntanya, es va incrementar la demanda de guies i monografies que contribuïssin a donar conèixer la història i la geografia locals. D'una banda, pel que fa a la geografia, Artur Osona va ser el primer a respondre a aquesta demanda creant diverses mapes i itineraris per les Guïlleries.¹¹ Aquesta tipologia d'obres té presència a *L'Estiuada* en la seva secció *Voltants de Sant Hilari*.¹² Els relats d'excursionisme també troben un lloc a les pàgines de la revista a través de les seccions *Tasta Olletes*, d'Eveli Dòria;¹³ *Glossant*, de l'autora Shara;¹⁴ i de les cartes de Maria de

8 Ramon Bosch, “La higiene és la negació de la morbositat”, *L'Estiuada*, any I, núm. 8 (14 d'agost de 1908), p. 2-3.

9 Narcís Figueras, “Veraneo termal, literatura y prensa en Cataluña. El Montseny y Les Guïlleries a fines del siglo XIX e inicios del XX”, En: J. M. PUIGVERT; N. FIGUERAS (coord.), *Balnearios, veraneo, literatura...*, p. 313-360 (sp. p. 315-318, *Literatura, prensa y veraneo*).

10 Figueras, “Veraneo...”, p. 313-315.

11 Puigvert, “El agua...”, p. 171-176 (*Guías mapas y monografías locales*).

12 Artur Osona, “Voltants de Sant Hilari”, *L'Estiuada*, any I-II: núm. 3 (10 de juliol de 1908), p. 3; núm. 8 (14 d'agost de 1908), p. 3; núm. 11 (4 de setembre de 1908), p. 3; núm. 17 (23 de juliol de 1909), p. 4; núm. 18 (6 d'agost de 1909), p. 4; núm. 20 (20 d'agost de 1909), p. 3.

13 Eveli Dòria, “Tasta Olletes”, *L'Estiuada*, any I-II: núm. 1 (16 de juny de 1908), p. 5-6; núm. 3 (10 de juliol de 1908), p. 2-3; núm. 4 (17 de juliol de 1908), p. 1-2; núm. 5 (25 de juliol de 1908), p. 2-3; núm. 6 (1 d'agost de 1908), p. 1-2; núm. 9 (21 d'agost de 1908), p. 1-2; núm. 11 (4 de setembre de 1908), p. 1-2; núm. 12 (11 de setembre de 1908), p. 2-3; núm. 15 (9 de juliol de 1909), p. 1-2; núm. 16 (16 de juliol de 1909), p. 1-2; núm. 17 (23 de juliol de 1909), p. 2; núm. 18 (6 d'agost de 1909), p. 2-3.

14 Shara (pseudònim), “Glossant”, *L'Estiuada*, any I-II: núm. 4 (17 de juliol de 1908), p. 2 / núm. 6 (1 d'agost de 1908), p. 2-3 / núm. 7 (7 d'agost de 1908), p. 3; núm. 8 (14 d'agost de 1908), p. 1-2; núm. 9 (21 d'agost de 1908), p. 2-3; núm. 10 (28 d'agost de 1908), p. 1; núm. 22 (4 de setembre de 1908), p. 2.

Solterra,¹⁵ els dos últims pseudònims que corresponen a l'escriptor hilarienc Anton Busquets i Punset (*Shara*) i a Mn. Ignasi Rovira Coll (*Maria de Solterra*).¹⁶ En aquestes seccions pintoresques s'ofereixen impressions sobre l'entorn i vivències dels seus respectius autors en el viatge des de Barcelona cap a Sant Hilari Sacalm i durant la seva estada a la vila.

D'altra banda, pel que fa a la història, alguns estiuejants van aprofitar l'estada a la vila d'estiueig per estudiar-ne alguns aspectes amb profunditat. És el cas de Francesc Carreras Candi, qui al 1911 va publicar el seu volum *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm* a petició de *L'Estiuada* (secció als núm. 19, 33, 34 i 35), on anteriorment ja havia anat publicant part de la seva investigació.¹⁷ A més, el prevere Ramon Corbella també va configurar la secció de *Notícies d'en Serrallonga* (als núm. 5, 7, 11, 37, 39, 40 i 41), un personatge històric que, a la fi del XIX i a través de la producció literària (teatre i novel·la de Víctor Balaguer), es mitificà com a defensor de les llibertats catalanes i generà una visió estereotipada sobre el bandolerisme a les Guilleries.¹⁸ Més endavant trobarem a les seves pàgines el també historiador Joaquim Miret i Sans.

La poesia també va jugar un paper en la configuració d'un territori idealitzat. Sota el pseudònim ja esmentat de *Maria de Solterra*, a més de publicar relats d'excursionisme, el capellà Ignasi Rovira també ofereix part d'obra poètica extreta d'un recull no publicat titulat *Branques i fulles*.¹⁹ Tot i així, fou Anton Busquets i Punset (directament, a més de per mitjà de pseudònims com *Shara* o *Assumpta de Vallors*) qui juga un paper fonamental en aquest àmbit, a través de cants, poesies i escrits idealitzats sobre el territori, el paisatge i certs personatges de Sant Hilari, que publicà amb una gran assiduitat a *L'Estiuada*.²⁰ De la seva aportació també destaquen les observacions, comentaris i felicitacions sobre la tasca del setmanari hilarienc.²¹ La perspectiva i la producció d'aquest autor, epígon del Modernisme,

15 *Maria de Solterra* (pseudònim), "Cartes", *L'Estiuada*, any III-IV: núm. 24 (22 de juny de 1910), p. 3-4; núm. 25 (1 de juliol de 1910), p. 2; núm. 27 (15 de juliol de 1910), p. 2; núm. 29 (29 de juliol de 1910), p. 2-3; núm. 33 (16 d'agost de 1910), p. 1-2; núm. 37 (30 de juny de 1911), p. 2; núm. 38 (7 de juliol de 1911), p. 2; núm. 39 (14 de juliol de 1911), p. 2; núm. 40 (21 de juliol de 1911), p. 1.

16 Figueras, N. "Anton Busquets i Punset i la literatura catalana: la persistència de la Renaixença fins als anys 30", *Quaderns de la Selva*, 18 (2006), p. 21-30; ÍD., "Prendre les aigües i llegir. A propòsit d'uns textos d'autopromoció de la novel·la *Ànimes ferides* (1907), d'Anton Busquets i Punset", *Festa Major 2013*. Sant Hilari Sacalm: Ajuntament de Sant Hilari Sacalm, 2013, p. 16-19.

17 Francesc Carreras Candi, "Notes històriques de Sant Hilari", *L'Estiuada*, any III: núm. 33 (26 d'agost de 1910), p. 2; núm. 34 (2 de setembre de 1910), p. 2-3; núm. 35 (11 de setembre de 1910), p. 3-4.

18 Figueras, "Veraneo...", p. 315-319.

19 *Maria de Solterra* (pseud.), "Del llibre *Branques i fulles*", *L'Estiuada*, any I-III: núm. 3 (10 de juliol de 1908), p. 3; núm. 5 (25 de juliol de 1908), p. 2; núm. 15 (9 de juliol de 1909), p. 3; núm. 18 (6 d'agost de 1909), p. 2; núm. 23 (11 de setembre de 1909), p. 3; núm. 26 (3 de juliol de 1910), p. 3.

20 Busquets i Punset, Anton. Sèrie d'articles de *L'Estiuada*, any I-III: núm. 4 (17 de juliol de 1908), p. 3; núm. 8 (14 d'agost de 1908), p. 2; núm. 10 (28 d'agost de 1908), p. 1-3; núm. 15 (9 de juliol de 1909), p. 2; núm. 20 (20 d'agost de 1909), p. 1-2; núm. 21 (27 d'agost de 1909), p. 3; núm. 24 (22 de juny de 1910), p. 1-2; núm. 27 (15 de juliol de 1910), p. 2; núm. 35 (11 de setembre de 1910), p. 2.

21 Busquets i Punset, Anton. Sèrie d'articles de *L'Estiuada*, any I-IV: núm. 1 (16 de juny de 1908), p. 3; núm. 3 (10 de juliol de 1908), p. 1-2; núm. 13 (24 de juny de 1909), p. 1; núm. 36 (22 de juny de 1911), p. 1.

va contribuir a la visió idealitzada d'aquest entorn muntanyenc, tot i que l'interès per les ambientacions rurals quedaria arraconada en el Noucentisme.

La creació d'infraestructures hoteleres i de mobilitat

La influència del moviment excursionista i la idealització del territori rural i muntanyenc van portar doncs al desenvolupament d'una activitat d'estiueig d'interior (també a les zones de costa) a Catalunya durant l'últim terç del segle XIX. Els habitants de les grans ciutats van començar a visitar els entorns de muntanya i, com a conseqüència, es van haver de desenvolupar vies de comunicació per poder arribar-hi. Les exigències d'aquesta nova població, eminentment burgesa i influent, van fer cada vegada més urgent la necessitat de desenvolupar el ferrocarril, millorar les comunicacions per carretera i crear noves infraestructures hoteleres.²²

Això va representar, doncs, el primer pas de la transformació urbanística de la població de Sant Hilari Sacalm per convertir-la en una veritable estació d'estiu. La creació (i ampliació) del balneari i l'aprofitament de les aigües minero-medicinals van comportar un fort creixement socioeconòmic de la vila entre la fi del segle XIX i el primer terç del segle XX. La vila hilarienca va doblar el seu nombre en residències, va realitzar reconstruccions a les façanes del casc antic, va instal·lar una xarxa de clavegueram, va portar electricitat a les cases i va asfaltar les carreteres que tenien connexió amb el balneari. Aquest procés de desenvolupament urbà es va anunciant a les pàgines de *L'Estiuada* per part de Joaquim Lastorras a través de la secció "Sant Hilari i son avens" (als núm. 14, 16, 17 i 19).²³

Pel que fa a les comunicacions, l'estiueig va incrementar la mobilitat de la burgesia catalana cap al territori rural de manera que aquesta va estimular les empreses d'autobusos i de lloguer d'automòbils, coincidint amb una millora de les carreteres.²⁴ D'aquesta manera, el 1909 es va inaugurar un servei d'automòbils a Sant Hilari Sacalm, la *Hispano-Hilariense*. El procés de creació de la línia d'automòbils i els avantatges que aquesta suposà s'expliquen a l'article "Automòbils d'Hostalric a Sant Hilari" (publicat al núm. 13 de la revista)²⁵ per part de la redacció. Com que la vila no tenia una connexió directa amb Barcelona (ja que el ferrocarril només arribava a Hostalric i, des d'allà, s'havia d'emprendre un trajecte llarg i feixuc fins a arribar-hi), aquest nou servei d'autobusos va permetre reduir la durada d'aquest últim tram de 3 hores a 40 minuts. La publicació "Els darrers successos"²⁶ al setmanari hilarienca durant l'agost de 1909, on s'informa de la suspensió del servei automobilístic a causa dels esdeveniments de la Setmana Tràgica i de les

22 Figueras, "Veraneo...", p. 327-330 (*Comunicaciones e inicio de la oferta hotelera*).

23 Joaquim Lastorras, "Sant Hilari i son avens". *L'Estiuada*, any II: núm. 14 (2 de juliol de 1909), p. 3; núm. 16 (16 de juliol de 1909), p. 2-3; núm. 17 (23 de juliol de 1909), p. 3-4; núm. 19 (13 d'agost de 1909), p. 2.

24 Puigvert, "El agua...", p. 157-165 (*Diversificación económica*).

25 Redacció, "Automòbils d'Hostalric a Sant Hilari", *L'Estiuada*, any II, núm. 13 (24 de juny de 1909), p. 2.

26 Redacció, "Els darrers successos", *L'Estiuada*, any II, núm. 18 (6 d'agost de 1909), p. 2.

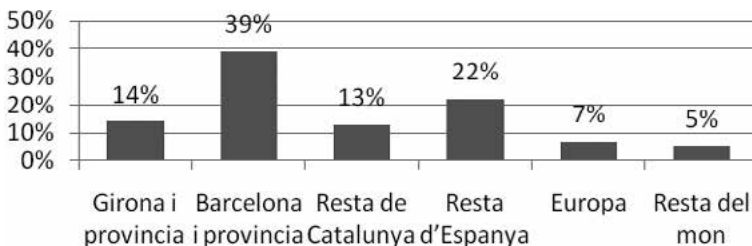
conseqüències que això comporta, demostra que aquest nou sistema de transport era d'especial rellevància per a l'accessibilitat de la colònia estiujadora a la vila.

Paral·lelament, des de la declaració d'utilitat pública de la Font Picant l'últim terç del segle XIX ja s'havia iniciat la construcció de l'Hotel Martin, la primera i més important infraestructura hotelera de Sant Hilari Sacalm, que s'anirà ampliant i reformant durant els anys successius perquè els usuaris poguessin gaudir còmodament de la seva estada.²⁷ El fet que el balneari passés a ser gestionat per Martin Pagès, restaurador barceloní d'origen francès, va aportar una gran fama a l'establiment que fou considerat com a un dels millors d'Espanya.²⁸

2. Impacte del model de colònia d'estiueig sobre la vila de Sant Hilari Sacalm

El model d'estiueig de colònia aporta una sèrie de conseqüències sobre la vida de Sant Hilari Sacalm, especialment pel que fa a la societat, a l'economia, a la cultura i a la política. Aquestes transformacions socioeconòmiques i politicoculturals també es poden observar a *L'Estiuada*, sobretot a través de la secció informativa i de la secció publicitària del setmanari. Al final de cada número de la revista hom deixa un espai a les *Noves*, és a dir, una secció de notícies per a mantenir els estiuejants de la colònia informats dels últims esdeveniments succeïts tant a nivell de Catalunya com de Sant Hilari Sacalm i de les seves localitats veïnes. Aquestes notícies es relacionen principalment amb els esdeveniments polítics, els espectacles (musicals, teatrals i culturals) i el moviment d'estiuejants presents al poble. Tot i així, a partir del número 29 de la revista el moviment d'estiuejants pren tanta força que es converteix en una secció pròpia, la qual és signada pel director Josep Ximeno Planas (1864-1926). Malgrat això, pel que fa a la classificació del buidatge, aquesta nova secció s'ha continuat incloent dins les *Noves* per motius pràctics.

En la *Gràfica 1* es pot observar la diversitat de procedències dels estiuejants de la colònia de Sant Hilari Sacalm. Les més freqüents són de Girona i província: Lloret

Gràfica 1. Distribució estiuejants segons la seva procedència (núm. 1-41).

27 Puigvert, "El agua...", p. 142-146 (*Hoteles y balnearios*).

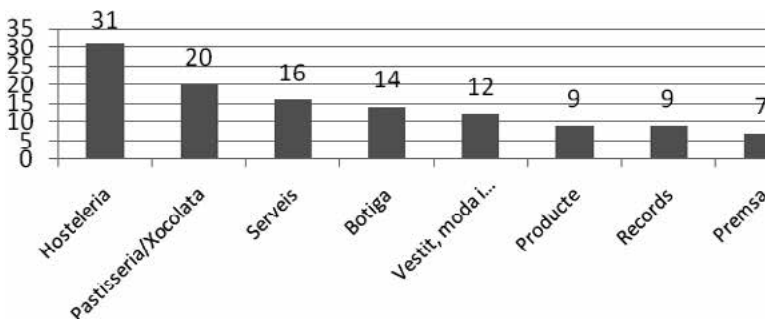
28 Figueras, "Veraneo...", p. 322-324 (*El Montseny y Les Guilleries, una zona privilegiada del veraneo de agua*).

de Mar, Girona Figueres, Olot i Sant Feliu de Guíxols; de Barcelona i província: Barcelona, Sabadell/Terrassa, Arenys de Mar, Vic i Vilanova i la Geltrú; de la resta de Catalunya: Tarragona, Reus, Lleida i Tortosa; de la resta d'Espanya: País Valencià, Illes Balears, Madrid, Aragó i Andalusia; d'Europa: França, Alemanya, Itàlia, Anglaterra, Suïssa, Noruega i Àustria; finalment, de la resta del món: Cuba, Argentina, Puerto Rico, Filipines, Xile, Panamà i Brasil.

La diversificació econòmica

L'estiueig va tenir un impacte significatiu en la diversificació i l'especialització econòmica de les poblacions rurals on es va produir. Segons Joaquim M. Puigvert els cinc sectors més beneficiats per la demanda d'una colònia d'estiuejants van ser els de transports, construcció, alimentació, hostaleria i comerç.²⁹ Em efecte, aquesta diversificació es manifesta a Sant Hilari Sacalm a través de la varietat i el nombre d'anuncis publicats al final de cada un dels números de *L'Estiuada*. Tal com es veu a la Gràfica 2, per quantitat destaquen en primer lloc els anuncis d'establiments comercials i botigues especialitzades (47% del total, entre les quals trobem botigues de fotografia, roba, calçat, alimentació, pastisseries, records, etc.), seguits del sector de l'hostaleria (26% dels anuncis, corresponents a 5 hotels i 2 fondes), del dels serveis (14%, corresponents a empresa de transport, consultori mèdic i barberia), i del dels productes especialitzats (7%, bàsicament de la distribució d'aigua). La resta (6%) correspon a anuncis de subscripció a la pròpia revista *L'Estiuada*.

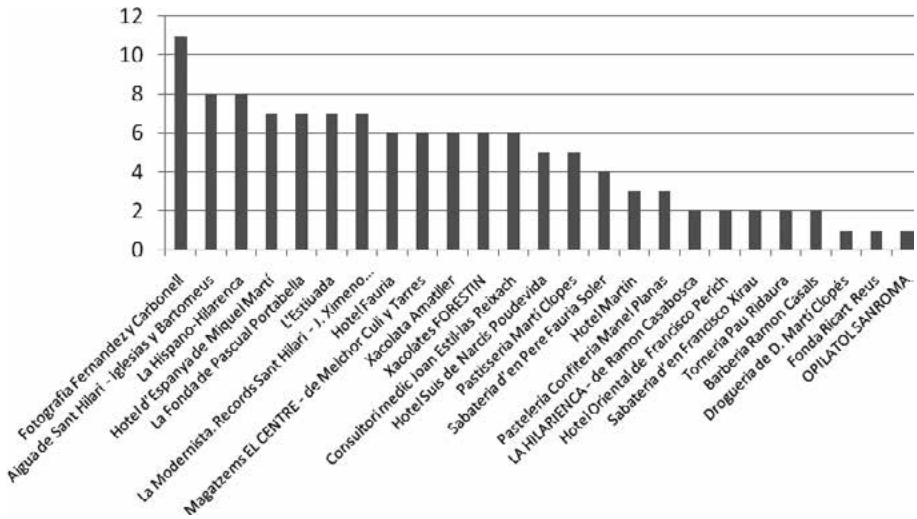
Com es pot observar a la Gràfica 3, l'estiueig va afavorir l'aparició de botigues especialitzades tant en productes de moda i confecció com en productes que els estiuejants podien adquirir com a *souvenirs*. A la vila hilarienca destaca *La Modernista*, l'establiment fundat per Josep Ximeno Planas, en el qual es podia obtenir, entre moltes altres coses, el diari de temporada destinat als propis estiuejants, *L'Estiuada*.

Gràfica 2. Distribució de la publicitat de *L'Estiuada* per tipus (núm. 1-41).

29 Puigvert, "El agua...", p. 157-165 (*Diversificación económica*).

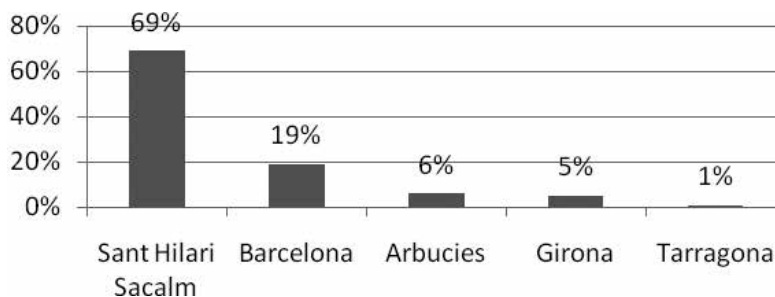

Gràfica 3. Distribució del nombre d'anuncis publicats a *L'Estiuada* (núm. 1-41):

Aquesta també va promoure la creació de diversos productes de records que eren, principalment, postals sobre les vistes panoràmiques de paisatge, vistes generals de poblacions, etc. L'expansió social de la fotografia per part dels estiuejants i els excursionistes no solament va provocar un increment del nombre d'aficionats a aquesta, sinó també la professionalització de l'edició de postals i de la distribució d'aquestes per correu. Així, l'estiueig de les classes benestants va estimular la creació i la difusió d'imatges estereotipades del món rural i muntanyenc. No és estrany, doncs, que l'anunci més publicat sigui el de la botiga de fotografia *Fernández y Carbonell*, de Barcelona.

Hom procura satisfer igualment les exigències dels estiuejants amb l'oferta de productes de pastisseria i confiteria, un fenomen que introdueix nous hàbits de consum. L'èxit de la indústria pastissera es deu a la duració dels seus productes típics, ja que no es malmeten fàcilment, i a la seva exclusivitat en distanciar-se dels aliments destinats al consum general. La publicitat d'aquest sector insisteix, doncs, a presentar els productes de pastisseria com un regal per a les amistats i les famílies dels estiuejants. Ho veiem en el naixement d'especialitats pastisseres com ara els *jaumets* a la vila hilarienca o la publicitat d'indústries com la de *Xocolates Amatller* o *Xocolates Forestin*.

També destaca la publicitat dels horaris i preus del servei d'autobusos de la *Hispano-Hilariense*, de la barberia de Ramon Casals o del consultori mèdic del Dr. Joan Estil·las, així com la de distribució de productes associats a l'activitat balnearia, entre els quals l'aigua de Sant Hilari.

Gràfica 4. Distribució de la publicitat de *L'Estiuada* segons la ubicació de l'establiment.

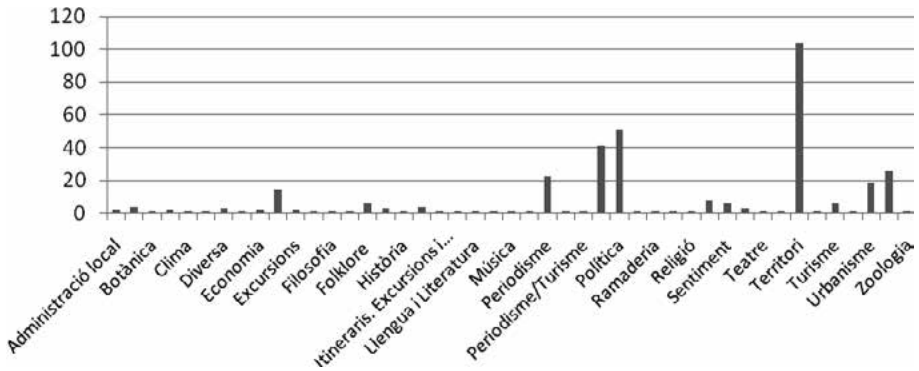
La Gràfica 4 mostra la ubicació dels establiments que s'anuncien a l'estiuada. La gran majoria d'anuncis fan referència a la mateixa vila de Sant Hilari Sacalm (68%), seguits dels ubicats a Barcelona (19%). Els establiments de la capital catalana aprofitaven el moviment d'estiuejants per promocionar-se i obtenir una nova clientela durant l'hivern, quan la colònia d'estiu ja no estava activa. Tot i així, també veiem anunciats establiments de localitats pròximes a Sant Hilari com Arbúcies (6%) o Girona (5%). Finalment també hi apareixen altres localitats com Tarragona (menys de 1%).

Les pràctiques socials, educatives, culturals i polítiques

Finalment, l'existència d'una colònia estiuejadora a Sant Hilari Sacalm també va comportar el desenvolupament de pràctiques socials, educatives, culturals i polítiques, moltes de les quals sovint relacionades. Aquestes activitats eren promogudes i difoses per *L'Estiuada*, de manera que aquesta es converteix en el principal eix sociocultural a la zona, amb representació de participants de la colònia estiueca i del grup social de la burgesia catalana.

Múltiples articles del setmanari tracten temes que coincideixen amb els interessos d'aquests estiuejants, ja que la revista s'adreçava especialment a aquest sector. Tot i que neix amb la intenció de ser una publicació comarcal, *L'Estiuada* tracta aspectes diversos d'àmbit nacional, amb la intenció de mantenir informats i generar interès entre els lectors de la colònia d'estiu, d'origen urbà. És per aquest motiu que a partir del 1909, el segon any de la seva publicació, la revista ja no s'autodisigna "periòdic d'informació comarcal" sinó "periòdic nacionalista" i, a la fi d'agost d'aquell mateix any, comunica l'adhesió als ideals de la Unió Catalanista.

El format del diari també anirà variant al llarg de la seva trajectòria: en primer lloc un format de mides petites que deixa un gran espai entre els articles; posteriorment, a partir del núm. 13 l'espai entre les línies dels escrits i entre els articles mateixos es comprimeix i, finalment, a partir del núm. 36 s'amplien notablement les mides de la revista permetent que en una pàgina hi càpiguen més articles dels que hi havia en un principi.

Gràfica 5. Distribució dels articles de *L'Estiuada* per temàtica (núm. 1-41).

La Gràfica 5 ens mostra la pluralitat de temes que tracta el setmanari. D'una totalitat de 375 articles, el primer lloc l'ocupen els referits al territori (104); s'han classificat com a tals els relats d'excursionisme i les seccions informatives *Noves i Notes comarcals*. Seguidament, hi trobem els articles sobre política (51), els textos poètics (41), els articles sobre esdeveniments de la vida pública de Sant Hilari Sacalm (26), els articles sobre la tasca periodística de la revista (23), els articles sobre reformes o canvis urbanístics (19) i els articles sobre educació (15). La resta, fins a un total de 357 articles, tracten temes diversos (folklore, història local, salut, sentiments, agricultura, sociologia, termalisme, etc.). Es constata, doncs, com *L'Estiuada* es converteix en un mitjà de comunicació informatiu (ja sigui d'esdeveniments d'àmbit local o nacional) però també en un mitjà de temàtica cultural i polítics.

Cada any a la fi d'agost la Festa Major de Sant Hilari és un esdeveniment present a la revista, ja sigui per informar sobre els preparatius, la celebració o l'impacte o les impressions que aquesta ha causat en els membres de la colònia. Els estiuejants solien disposar a les poblacions on anaven dels seus propis centres de sociabilitat que, en el cas de Sant Hilari Sacalm, eren principalment el cafè de la Unió i la sala del Tívoli. Allà s'organitzaven festes, balls i concerts sovint a càrrec d'orquestrades de la localitat o de poblacions del voltant. A partir del núm. 28 fins al 41 del setmanari, aquests espectacles prenen tal rellevància que s'inclouen dins d'un apartat diferenciat de les *Noves* (encara que a l'hora de realitzar el buidatge, igual que el moviment d'estiuejants, s'han continuat incloent dins d'aquesta secció).

La importància d'aquests actes i l'interès per elevar-ne la qualitat es transmet a través d'una iniciativa de *L'Estiuada* en crear la campanya *Per l'educació artística*³⁰ (present als núm. 25, 26, 27 i 30), la qual va obtenir un gran ressò entre els estiuejants. Hom es manifesta en contra del gust artístic i musical de les cobles

30 Redacció, "Per l'educació artística", *L'Estiuada*, any III: núm. 25 (1 de juliol de 1910), p. 1; núm. 26 (3 de juliol de 1910), p. 1; núm. 27 (15 de juliol de 1910), p. 1; núm. 30 (6 d'agost de 1910), p. 1.

que toquen als concerts de la Festa Major del poble i que converteixen, es diu, un acte amb significació artística en un acte que és simple entreteniment. La proposta que es fa per resoldre aquest problema és insistir en la cultura musical dels components de les orquestres. L'educació a les pàgines del setmanari no sols s'entén com un mitjà per millorar la qualitat cultural a la vila hilarienca, sinó també com a un instrument de progrés social i com a un element essencial per propagar el missatge del catalanisme polític. En aquest sentit, destaquen els articles en defensa de l'educació com *Tasca que s'imposa* de Frederic Culí i Verdaguer³¹ i els articles de reflexió per part d'Antoni Muntanyola.³²

Altres pràctiques culturals com els Jocs Florals van trobar en el fenomen de l'estiueig una oportunitat per expandir-se més enllà de les ciutats i vincular la població de les colònies d'estiu amb una activitat literària. Aquests certàmens havien nascut com un dels indicadors de la *Renaixença* catalana a mitjan segle XIX i van tenir un gran èxit entre el sectors del regionalisme i del catalanisme conservador.³³ A Sant Hilari Sacalm se'n van organitzar dos: el primer (1913) va ser organitzat pels sectors catòlics i conservadors per promoure la construcció d'una ermita dedicada al Nen Jesús de Praga i, sis anys més tard (1919), va tenir lloc el segon d'aquests actes literaris amb caràcter humorístic que, a través de la intervenció de Josep Ximeno, es va recopilar en la publicació *L'Auca d'un foraster a Sant Hilari*.³⁴

Els jocs florals es consoliden com a elements essencials per difondre certes perspectives ideològiques, ja que van adquirir, a més d'un caràcter literari, un fort caràcter polític. Aquesta festa social solia reunir un gran volum de públic i contribuïa a la difusió d'idees, símbols i personatges del catalanisme. Els discursos polítics, doncs, anaven arrelant en un públic cada vegada més ampli i feia present al territori la potència del moviment cultural i polític catalanista.

Aquest arrelament catalanista es mostra en alguns articles del setmanari que es relacionen amb activitats afins als esdeveniments polítics. És el cas de diversos articles apareguts amb motiu de la recaptació de fons *Pels companys condemnats* (núm. 4, 5, 6, 8, i 9),³⁵ relacionats amb el sentiment de germanor de *L'Estiuada* envers la detenció dels redactors del setmanari catalanista radical *La Tralla*, entre els quals destaquen Josep M. Folch i Torras Pelegrí Llangort i Majoral (col·laborador també de la revista hilarienca). Un any més tard s'obrirà una altra subscripció *Per*

31 Frederic Culí Verdaguer, "Tasca que s'imposa", *L'Estiuada*, any I, núm. 10 (28 d'agost de 1908), p. 1.

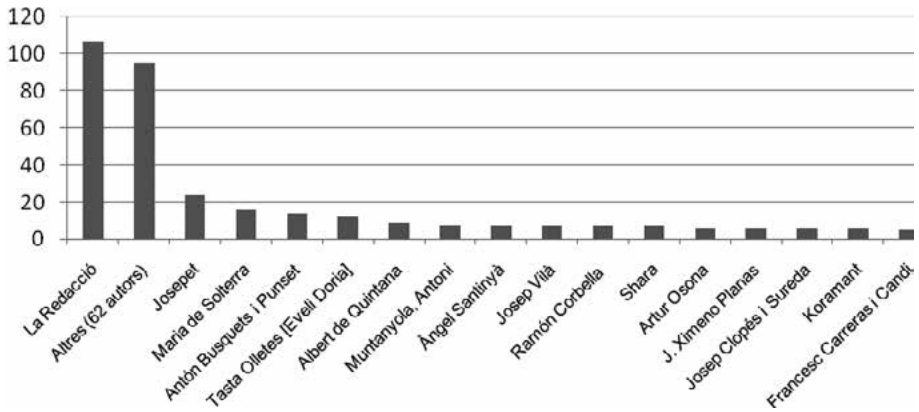
32 Antoni Muntanyola, [sèrie d'articles], *L'Estiuada*, any I-IV: núm. 2 (3 de juliol de 1908), p. 2; núm. 35 (11 de setembre de 1910), p. 4; núm. 39 (14 de juliol de 1911), p. 2; núm. 41 (28 de juliol de 1911), p. 2.

33 Puigvert, "El agua...", p. 168-171 (*Sociabilidad cultural y deportiva*).

34 Figueras, N., "Els jocs florals i els certàmens literaris: expansió territorial i protagonistes en l'àmbit local. El cas de la comarca de la Selva (1895-1934)". En: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Santa Coloma de Farners, amb motiu del centenari de les Normes ortogràfiques de l'IEC (25 i 26 d'octubre de 2013)*. Barcelona: IEC, 2015, 15-144; ÍD., "Estiueig, literatura, propaganda catòlica i humor. Els jocs florals de 1913 i de 1919 a Sant Hilari Sacalm (la Selva)", *Quaderns de la Selva*, 27 (2015), p. 85-98; ÍD., "Veraneo...", p. 346-351 (*Veraneo termal y certámenes literarios*).

35 Redacció, "Pels companys condemnats", *L'Estiuada*, any I: núm. 4 (17 de juliol de 1908), p. 2; núm. 5 (25 de juliol de 1908), p. 3; núm. 6 (1 d'agost de 1908), p. 4; núm. 8 (14 d'agost de 1908), p. 3; núm. 9 (21 d'agost de 1908), p. 3.

Gràfica 6. Distribució dels autors de *L'Estiuada* segons nombre d'articles publicats (núm. 1-41).

a les famílies de nostres compatricis en referència als nois destinats al Marroc per lluitar en la “Guerra de Melilla” (núm. 20 i 21),³⁶ fet que motivà els aldarulls que aquell mateix any 1909 donarien lloc a la *Setmana Tràgica*.

Així, doncs, les pràctiques socials, culturals i educatives de la colònia estiuejadora esmentades anteriorment es van impregnant, de mica en mica, d'un caràcter polític. A *L'Estiuada* aquest és un tret ben present ja que, a més de participar-hi autors rellevants pel que fa als articles de termalisme i salut (Ramon Bosch), als articles referents a l'educació (Antoni Muntanyola) i als relats poètics sobre excursionisme i idealització del territori rural (Anton Busquets i Punset); també hi participen personalitats polítiques que situen el setmanari en el moviment catalanista. Aquest és el cas de Domènec Martí i Julià, Joan Garriga i Massó, Pelegrí Llangort i Joan Ventosa i Calvell. Finalment, Josep Ximeno Planas també va entrar en contacte amb altres personatges destacats perquè li enviessin articles de col·laboració. Va obtenir resposta de Mn. Antoni Alcover, Antoni Rovira i Virgili, Joaquim Folch i Torres, *Ivon l'Escop* (Mn. Ricard Aragó Turon) i Eduard Fontserè.

En la Gràfica 6 es destaquen els autors més repetits que participen a *L'Estiuada*. Com es pot observar, si bé el nombre més important d'articles recau en la pròpia Redacció (107 articles), es constata la participació d'una gran varietat d'autors (80) fins a completar els 357 articles del període analitzat. Cal tenir en compte que *Maria de Solterra*, *Josepet*, *Shara* i *Koramant* són pseudònims que cal atribuir a Ignasi Rovira (*Maria de Solterra*), Anton Busquets (*Shara*) o bé, probablement, a Josep Ximeno i, doncs, incrementarien les aparicions dels esmentats autors.³⁷

36 Redacció, “Per a les famílies de nostres compatricis que son a Melilla”, *L'Estiuada*, any II, núm. 20 (10 d'agost de 1909), p. 1; i “Per a les famílies dels soldats i persones necessitades de la vila”, *L'Estiuada*, any II, núm. 21 (27 d'agost de 1909), p. 2-3.

37 Veg. n. 16.

3. Conclusions

L'Estiuada constitueix un testimoni rellevant per a la recerca sobre el fenomen de l'estiuatge a Sant Hilari Sacalm les primeres dècades del segle xx. Els temes i les seccions del setmanari estan impregnats dels principals esdeveniments socials (relacionats amb la pràctica de les aigües termals, la situació política i l'actualitat de la comarca), econòmics (la creació d'infraestructures hoteleres, comercials i de mobilitat) i culturals (la difusió d'articles divulgatius i els relats d'excursionisme, geografia i història local), tant de caràcter nacional com local, imprescindibles per comprendre la situació de la societat de l'època.

El buidatge bibliogràfic realitzat del setmanari (primera fase, 1908-1911) mostra especialment les conseqüències que en l'àmbit socioeconòmic comporta la consolidació de Sant Hilari Sacalm com a estació d'estiuatge, potenciada per l'atractiu del seu entorn i l'explotació del termalisme i les aigües minero-medicinals. En aquest sentit la secció *Noves* és essencial per deduir l'heterogeneïtat del teixit social existent a la vila al principi del segle xx, diferenciat entre els estiuatjors (classe burgesa provinent de les grans ciutats) i la població local (la majoria treballadors del camp amb poca capacitat econòmica).

Els anuncis publicitaris recopilats, situats al final de cada un dels números de la revista, son un indicador de la diversificació econòmica que aquest turisme incipient va produir a Sant Hilari Sacalm i als pobles del seu entorn. Botigues com *La Modernista* (especialitzada en records) o *Magatzems El Centre* (dedicada a productes de confecció), la distribució de l'aigua de Sant Hilari per *Iglesias y Bartomeus*, el desenvolupament de sectors com el de pastisseria i confiteria (les pastisseries *Martí Clopés* i *Manel Planas*, així com la xocolata *Amatller* i *Forestin*), l'empresa automobilística de transport *La Hispano-Hilariense* i els allotjaments d'estiuatjants en hotels i pensions (amb l'Hotel Martin com a establiment més reputat) en son un exemple.

Amb tot, el que més sovint mostren les pàgines de *L'Estiuada* és l'impacte de la colònia pel que fa a pràctiques de caràcter social, educatiu, cultural o polític, sovint relacionades, dissenyades expressament pels mateixos forasters que visiten Sant Hilari durant la temporada d'estiu. S'observa com tant les festes de la vila com les campanyes educatives i els certàmens literaris es van impregnant d'un caràcter polític relacionat amb el moviment catalanista. És per això que s'atribueix a les colònies d'estiuatjants un paper en l'expansió a les poblacions i comarques de les ideologies i concepcions polítiques predominants a les grans ciutats.

La classificació per autors, títol, tipologia, àmbit geogràfic, temàtica, paraules clau i una breu descripció de cadascun dels articles presents a la revista pretén oferir una visió global d'aquesta, fet que hauria de facilitar la investigació detallada dels diferents elements i factors que permetin comprendre millor la història de la vila hilarienca i el seu entorn i la manera com han estat conformats pel fenomen de l'estiuatge.

